

9415.085/086
940

П. ГОСПОДИНОВЪ

ДОБРУДЖА И НЕЙНИТЪ БОРБИ

СТЕНОГРАМА ОТЪ ЕДНА РЕЧЬ

СОФИЯ
1933

Кр 941Б.085/086
170

941Б.085/086

ОБРАЗЕЦ
№ 1
29.5.1989

20 11 г.

Добруджанският въпрос е сравнително новъ. До руско турската война (1877—1878) Добруджа винаги се е считала за нераздълна частъ отъ българската националностъ. Не само народностно и политически, но и културно добруджанци сж били органически свързани съ българската нация. Нѣщо повече: когато други покрайнини на България сж се намирили подъ властѣта на съседи и завоеватели, поради отдалеченостѣта на Добруджа, дълги години тя е била барьера на българизѣма.

Кѣмъ тѣзи общо известни факти трѣбва да прибавимъ и борбитѣ, които добруджанскитѣ българи сж водили наедно съ цѣлокупния български народъ за неговитѣ църковни, културни и политически правдини. Другъ фактъ, който недвусмислено говори, че Добруджа всѣкога се е чувствувала българска, е политическата ѣ съдба презъ първото българско царство. Извесно е, че въ нейнитѣ предѣли презъ 679 се създаде Аспаруховата държава, която е националното ядро на българското царство. Така че Добруджа съ право се счита не само българска земя, но и страна, дето укрепна българската материална, духовна и политическа култура, отдето българската национална мощъ разпрострѣ своето влияние и върху останалитѣ бѣл. дрѣски покрайнини.

Следъ тази кратка историческа справка, нека хвърлимъ бегълъ погледъ върху положението на Добруджа въ навечерието на нейното поробване. Кѣмъ 1877 г. българската културна и стопанска мощъ въ Северна Добруджа бѣ достигнала небивалъ разцвѣтъ. Руско-турската освободителна война завари въ нея 80 български градски и селски първоначални училища, приблизително толкова български черкви, 10 читалища, една българска четирикласна гимназия, българска епископия съ седалище въ Тулча, българско акционерно дружество за вносъ и износъ — първото такова основано на Балканския полуостровъ — друго параходно, сжщо така първо по рода си, Женско благотворително дружество, десетки еснафски сдружения и пр.

Берлинскиятъ договоръ, който бѣ наложенъ на България следъ Санъ-Стефанския, измѣни картата на Балканитѣ и създаде отъ обединена България малкото българско княжество, като подвъргна на робство живи части отъ българския народъ. Между поробенитѣ български покрайнини бѣ и Добруджа, на която той отреди най-неволенически робски години.

По силата на този договоръ — чл. чл. 44 и 45 — Ромѣния се задължаваше да гарантира гражданското, политическото и религиозно равноправие на своитѣ поданици българи. Нѣщо повече: Кароль 1, когато обяви анексията на Добруджа, съ манифеста си отъ 1878 г. тържествено декларира предъ съвестѣта на Европа, че Ромѣния ще зачита и уважава политическитѣ, народностни и културни свободи на добруджанци. Ромѣнската държава, обаче, не изпълни своитѣ обещания. Правителствата ѣ не само че се отказаха отъ поетитѣ доброволно задължения, но отакчиха извънредно много положението на добруджанскитѣ българи. По това време видни ромѣнци ги обвиниха, че сж обърнали Добруджа на колония, а нейнитѣ жители — въ положението на безправни роби.

Веднага следъ окупирането на Северна Добруджа, чрезъ специални закони Ромѣния прибѣгна къмъ асимилацията и денационализирането на Добруджа: създадени бѣха изключителни закони за колонизацията ѣ, за отнемане една трета отъ земята на добруджанци, за сунспендиране на политическитѣ имъ права и т. н. Добруджанцитѣ въ Северна Добруджа дълги години нѣмаха право

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ
20 15, 16, 17, 18

да избиратъ и да бждатъ избираеми. Въ резултатъ на това, още въ първитѣ години на ромънското владичество, отъ Добруджа започнаха да емигриратъ значителни добруджански маси, които намериха прибежище въ братска България. Емиграцията още повече се засили следъ като Ромъния затвори всички български черкви и училища въ областта.

Тукъ трѣбва да се открие малка скоба. За съжаление първитѣ добруджански емигранти не направиха почти нищо, за да се организиратъ било съ цель да подпомогнатъ борбитѣ на своитѣ поробени сънародници, било за да държатъ будно общественото мнение въ България къмъ съдбата на Добруджа. Въ резултатъ на това и българскитѣ правителства до 1913 красноречиво мълчаха и нито едно отъ тяхъ не се застъпи за безправното положение на добруджанскитѣ българи.

Агресивниятъ ромънизъмъ, насърченъ отъ това, стана още по-безогледенъ въ своитѣ шовинистически домогвания. Следъ като посегна върху съществуващитѣ културни и икономически институти на добруджанци, които тѣ още подъ турско робство бѣха придобили съ цената на скъпи жертви, той продължи по този пжтъ съ още по-голъма стрѣль. Жертва на своята слѣпа шовинистическа страсть, Ромъния създаде въ 1912, и теорията, че четиригълникътъ Силистра—Добричъ—Балчикъ—Каварна трѣбва да ѝ бжде даденъ по стратегически причини и като компенсация за неутралитета ѝ презъ Балканската война. Сжщото направи следъ време и Сърбия, която, насърчена отъ по-обвнатото на Габсбургите, предави искения и за Западнитѣ покрайнини, българскитѣ, характеръ на които никога отъ никого не е бивалъ оспорванъ.

Така нашата незаинтересованостъ, претяжнатата ни пасивностъ къмъ съдбата на поробенитѣ българи, похранива и похраняватъ въ нашитѣ съседи апетити за нови завоевания и анексии. Това красноречиво показа, че днѣшния, когато българскитѣ правителства и българскитѣ народъ сж абдикирали отъ своя народностена дългъ къмъ поробенитѣ българи, съседитѣ имъ всекога сж се окуражавали въ своитѣ денационализаторски и шовинистически домогвания.

Въ това отношение случаятъ съ Добруджа е извънредно характеренъ. Както е известно, презъ 1878 Ромъния се отказваше отъ Добруджа. Тогава ромънското общество имение, видни ромънски държавници като Карлъ, князь Гика, В. Ал Урена, М. Когълничану и други, ромънския Сенатъ и Камарата единодушно нададоха викъ противъ замѣната на Бесарабия съ Добруджа. По този случай бѣ гласувана и следната историческа резолюция, шумно афиширана и подкрепена безъ изключение отъ всички ромънски вестници: „Сенатътъ и Камарата деклариратъ, че сж решени да подържатъ териториалната цѣлостъ на държавата и да не допуснатъ отчуждаването на земята ѝ подъ никакво наименование и срещу никакви компенсации или обещетения.“

Ромънскитѣ депутати В. А. Урека на 26 януарий, 1878, при гласуването на дневния редъ отъ ромънската камара, за който по-горе е дума, при единодушнитѣ ржкоплѣскания на всички депутати, бѣ заявилъ: „Не можемъ да дадемъ Бесарабия срещу каквито и да е териториални компенсации. Не, не сме ние завоевателенъ народъ. Когато изтеглихме мечъ си, за да извоюваме нашата независимостъ, ние не мислехме да отнемаме независимостта на други. Не искаме да сѣемъ бури въ нашето бждаще, като анексираме земи, които не сж наши.“

По това време Ромъния не искаше Добруджа, защото знаеше, че съдбата е предопредѣлила на двата братски народа да бждатъ на вѣчни времена съседи и че тѣхнитѣ добри отношения сж залогъ за преуспяването и добрува-

нето имъ. И въ 1913, когато Ромъния получи като компенсация останалата частъ отъ Добруджа, когато анексира Южна Добруджа, за честъта на нѣкои ромънски държавници, като Добруджану Геря, въ името на мира между двата съседски народа, тѣ заклеиха ромънската анексионистическа политика, виждайки въ нея елементи на постоянна вражда, дори на бъдеща война. И, наистина, войната не закъснѣ.

Ако е необходимо да търсимъ обяснения за тѣзи факти, като най-много-давно трѣбва да приемемъ обстоятелството, че нашата северна съседка, несигурна съ владичеството си на Северна Добруджа, поиска съ поробването и на Южна още повече да го подсигури. За тази целъ тя умѣло използва германскитѣ стремежи къмъ далечния Истокъ, въ услуга на които винаги е била. За да отбие евентуалнитѣ аспирации на България, ромънската политика измисли и легендата, че Кюстенджа била единствениятъ ромънски портъ, безъ който тя не можела да съществува икономически. Това, обаче, се опроверга отъ фактитѣ. Отъ даннитѣ които ни дава ромънската официална статистика, ясно се вижда, че износьтъ на Ромъния, съ изключение на петрола, въпрѣки благоприятнитѣ тарифи за Кюстенджа, продължава да се движи по своитѣ естествени пътища, а именно — презъ Браила, Тулча, Галацъ и др. край дунавски градове.

При това положение само едно бѣше сръдството, което можеше да обезпечи и увѣковѣчи узаконеното и санкционирано робство на Ромъния спрѣмо Добруджа: асимилацията, обезземляването, масовиятъ и индивидуаленъ тероръ. И Ромъния започна една открита и срамна война противъ добруджанскитѣ българи, която съ ново ожесточение продължи и следъ поробването на Южна Добруджа.

Днесъ положението на българщината въ Северна Добруджа е извънредно лошо. Затова пъкъ добруджанцитѣ отъ Южна продължаватъ да указватъ твърде голѣма съпротивителна сила на агресивния ромънизъмъ, поради което въ тази частъ на Добруджа положението е много по-натегнато, отколкото въ Северна. Въ потвърждение на това ние ще отбележимъ само нѣкои конкретни факти на безправие и политически репресии — нѣколко драстични случаи на варваризъмъ и безчовѣчие, — които, за голѣмо съжаление, никакви изгледи не показватъ, че ще бждатъ премахнати.

За да си обезпечи сигурността на ромъно-българската граница, чувствувайки се постоянно застрашена отъ справедливитѣ домогвания на българския народъ, който съ право гледа на Добруджа като на български Елзасъ и Лотарингия, Ромъния докара отъ върховетѣ на Пиндъ едно антикултурно ромънско племе, съ което колонизира Южна Добруджа. Стана нужда да бжде създаденъ и единъ противоположенъ и антиконституционенъ законъ, по силата на който се конфискува едната трета отъ земята на добруджанскитѣ българи. Освенъ съ нея, Ромъния оземли щедро новитѣ преселници и съ наличнитѣ фондови земи. По този начинъ Добруджа бѣ заселена отъ едно пастирско номадско население, чуждо на земледѣлнето и на труда, — едно племе, което съ установяването си въ Добруджа, подкрепяно отъ властъта, насърчавано отъ отговорнитѣ фактори, веднага се почувствува облагодетелствувано и въ положението на пълноправенъ господарь. Въ ерата на двадесетия вѣкъ се възкресиха времената на башибозушкитѣ издевателства, които бѣха забравени и които днесъ сж срамно петно за културна Ромъния. Цинцаритѣ, организирани въ шайки, въоръжени, започнаха да тормозятъ и да убиватъ беззащитното българско население. Целъта бѣше ясна: на всѣка цена то трѣбваше да бжде прогонено отъ неговитѣ вѣковни огнища, обезземлено и денационализирано. Така се инсценираха прочутитѣ цинцарски золуми.

2.

Споредъ силистренския депутатъ Житяну, само царанисткото правителство на Маниу е отпуснало за нуждитъ на цинцаритѣ: 1,200,000 леи въ пари за храна, 2,979,354 леи за купуване на царевица, 2,034,290 леи за раздаване на помощи съ 7% лихва. Забележете, съ 7% лихва, когато въ Ромъния тя бѣ надъ 30%. После 1,972,373 леи за купуване на храни за поствъ и 2,168,818 леи за семе. При това правителството е похарчило 148,000,000 леи за направата на 2,000 колонистки жилища.

Въ това отношение още по-силни сж цифритѣ, които бившия министъръ Михалаке изнесе въ едни свои изявления. Межау другото, той съобщилъ, че въ „четирижгълника“ има настанени 15,250 колонисти, отъ които 12,554 цинцарски семейства. Оттогава насамъ колонизацията продължава съ усиленъ темпъ. До 1 ноември 1928 год. правителството е похарчило 59 милиона за помощи, а отъ 1 ноември с. г. до 28 юний 1930 г. 108 милиона. Отъ тѣзи суми сж изразходвани за постройката на 1,250 къщи за колониститѣ цинцари въ Южна Добруджа. Понататкъ Михалаке говори за необходимостта да бжде сключенъ специаленъ заемъ отъ 3 милиарда леи за обезвждането на ненастаненитѣ още колонисти.

Приведенитѣ данни достатъчно ясно и убедително говорятъ, за да нѣма нужда да ги коментираме. Облагодетелствуваши по този начинъ, цинцаритѣ създадоха известния адъ въ Южна Добруджа, който погребя животътъ на нѣколко стотини невинни добруджанци, жени и мъже, навръстни деца и беззащитни старци. Числото на жертвитѣ съ всѣки изминатъ денъ се увеличава. Много добруджански села сж разорени и опустошени. Нека упоменемъ, макаръ и пжтъкъ, за убититѣ добруджанци въ Старо-село, за обезчестенитѣ невинни девидци въ с. Каджъкъ, за варварствата и жестокоститѣ въ с. Бабукъ, Казимиръ, Кочина и други, — за цѣлата система на междусоборни, кръвопролития, издевателства и варваризъмъ, които характеризиратъ днешното положение на Добруджа.

Мѣстното българско население се противопоставя съ всички легални сръдства противъ тѣзи жестокости. Прави честь на добруджанската интеллигенция, която съ героични усилия отстоява пристѣпа на романизма. Въ отговоръ на нейната легална борба бѣха разрушени българскитѣ печатници въ Добричъ и Силистра, разбира се отъ регаценитѣ и цинцаритѣ. Досега ромънската властъ е спрѣла по различни поводи следнитѣ български вестници: „Новъ Животъ“, „Курьеръ“, „Нашъ гласъ“, „Поле“, „Единство“ и други.

За да бжде картината на днешното положение въ Добруджа още по-ясна, трѣбва да упоменемъ, че докато въ 1912 само въ Южна Добруджа е имало 3 детски забавачници съ 3 учители и 164 ученици; 257 основни училища съ 473 учители и 19,306 ученици; 13 прогимназии съ 1,288 учители и 2,209 ученици; 1 гимназия съ 12 учители и 211 ученици; 2 земеделски училища съ 8 учители и 61 ученици или всичко 276 образователни института съ 584 преподаватели и 21,915 учащитѣ се. днесъ въ цѣла Южна Добруджа има всичко 2 частни гимназии, положението на които, отъ гледище на закона, още не е уредено, и български основни училища и прогимназии само въ градоветѣ Добричъ, Силистра, Балчикъ и Каварна. При това, български училища нѣма въ нито едно добруджанско село. Взетиятъ починъ презъ 1930 г. да бждетъ открити частни български училища въ нѣколко добруджански села, възъ основа на чл. 7 отъ ромънския законъ за първоначалното образование и чл. 10 отъ договора за покровителство на малцинствата, намѣри решителенъ отпоръ въ лицето на официалнитѣ и отговорни фактори. По този случай на 25 септември с. г. бѣха конфискувани отъ полицейскитѣ власти въ гр. Добричъ 7,000 декларации, подадени отъ бъл-

гаритъ въ областта. Добруджанцитъ, глави на семейства, подписали декларациитъ, бѣха бити, арестувани, разкарвани и заплашвани съ убийство.

Още по-зле стои въпросътъ съ българскитъ черкви въ Южна Добруджа. До 1912 въ селата и градоветъ се наброяваха 66 български черкви, отъ които днесъ нѣма нито една. Тукъ-тамъ сж останали български свещеници, на брой 9, които ромънскитъ власти не позволяватъ да бждатъ заменявани съ българи при случай на смъртъ. Поради това, добруджанскитъ българи, въ единъ моментъ на отчаяние, чрезъ в. „Единство“ издигнаха гласъ за протестъ, като заявиха, че ако не имъ върнатъ българскитъ черкви и не се допуснатъ въ съществуващитъ да свещенодействуватъ български свещеници, ще се видятъ принудени да прибѣгнатъ къмъ унияството. Въ това трѣба да виждаме единъ викъ на изтерзаната добруджанска душа. Това налага на всички свободни българи, на българската държава и на факторитъ, които сж компетентни да упражнятъ своитъ застъпничества, кждето е необходимо, за да се гарантира на добруджанскитъ българи правото да се изповѣдватъ и черкуватъ на матеренъ езикъ.

Този режимъ на обезбългаряване на Добруджа намѣри своя триумфъ въ системата на поголовнитъ убийства на беззащитното добруджанско население, които убийства не спиратъ и нѣма изгледи, че ще престанатъ. Несигурностъ за имота и честта, ангария, дерибейства на цинцари-колонисти, полицейски репресалии — тази е картината, която се чертае предъ насъ и която всѣки изминатъ день става все по-черна и страшна. Българскитъ интереси. Всичко това постоянно принуждава добруджанскитъ българи масово да емигриратъ.

Нека сиремъ вниманието си и на другъ единъ въпросъ: какво загуби България съ поробяването на Добруджа? Съ откъсването ѝ отъ територията на българската държава Ромъния обсеби 2,272,280 хектара плодородна земя. Само съ анексирането на Южна Добруджа Ромъния взе една площъ отъ около 8,000 кв. км. Общо обработваемата площъ въ Южна Добруджа възлиза на 1,001,091 хектара които срѣдно даватъ зимница 1,690,120 квинтала, царевича — 1,622,072 кв., ечемикъ — 1,191,351 кв., овесъ — 633,348 кв. и т. н. Къмъ тѣзи цифри трѣба да прибавимъ даннитъ за скотовъдството, свещенството и пр. За загубата, която претърпѣ България съ поробяването на Добруджа.

3

Въ услуга на добруджанци и въ помощъ на тѣхната легална борба въ България работи отъ 15 години Съюзътъ на просвѣтно-благотворителнитъ дружества „Добруджа“. Той обединява въ себе си 120 дружества и организира по голѣмата частъ отъ добруджанската емиграция. Съюзътъ е напълно легална организация. Съ срѣдствата на политическото въздействие и по всички други възможни начини на легалната интервенция, той се бори за извоюване въ Добруджа на народности, културни и църковни свободи. Крайната целъ на Съюза е самоопредѣлението на добруджанското население, неговото освобождение отъ Ромъния. Следъ 1916, когато Добруджа бѣ освободена съ въоръжена сила, въ нейнитъ предѣли бѣ образувана една напълно легална организация отъ добруджанското население, която имѣ последователно два конгреса въ сърцето на Добруджа, градъ Бабадагъ. Въ тѣзи конгреси добруджанскитъ българи, безъ разлака на народностъ и религия, непринудено манифестираха своята национална принадлежностъ, високо изявиха желанието си да се видятъ обединени и присъединени къмъ България. Въ гласуванитъ резолюции отъ състоялитъ се добруджански събори се подчертаватъ следнитъ конкретни искания: добруджанското население нѣма да допусне ромънското владичество отсамъ Дунавъ; незабавно присъединение на цѣла Добруджа къмъ България; апелира се къмъ

българския народ и към общественото мнение въ Европа да подкрепи и защити справедливата добруджанска кауза.

Съюзът „Добруджа“ не може да не държи сметка за тѣзи възжеления на Добруджа, манифестирани отъ нейното цѣлокупно население въ единъ моментъ, когато то бѣ напълно свободно. Въ своитѣ конгреси, обаче, той винаги е заявявалъ, че нѣма право да предопредѣля формитѣ на добруджанската свобода, защото за това е суверененъ единствено добруджанския народъ. Като се бори за даване правдини на добруджанскитѣ българи, издигайки наредъ съ това и лозунга за свободата на Добруджа, Съюзътъ изхожда отъ началото, че добруджанското население има правото да реши своята национална принадлежност и формитѣ на своята свобода.

Въ XIII конгресъ на Съюза „Добруджа“ настойчиво се издигна лозунгътъ за федериране на малцинствата въ Ромъния, въ името на тѣхнитѣ общи цели и задачи. Въ следующия конгресъ идейнитѣ позиции на добруджанското освободително движение бѣха подчертани по следния начинъ: изтъкна се, че е крайно време и братскитѣ емигрантски организации въ България да се федериратъ за обща борба противъ враговетѣ на българизма. Резолюцията гласи: „Една подобна координирана дейностъ ще има благоприятенъ резултатъ и въ предѣлитѣ на България, дето ще събуди повече интересъ всрѣдъ заинтересованитѣ политически срѣди по отношение борбата на поробенитѣ български покрайнини, повече ентусиазъмъ и енергия въ тѣхнитѣ организации, едно повишено национално чувство, отъ липсата на което тѣ много страдѣ следвоенна България“.

Въ резолюцията по политиката и тактиката на Съюза, гласувана отъ същия конгресъ, между другото се казва: „Първото условие за осъществяване на добруджанското освобождение конгресътъ вижда въ прокламирането и постигането на идейно и организационно единство всрѣдъ емиграцията, племенино и организационно единство и всрѣдъ поробеното добруджанско население“.

По-нататъкъ конгресътъ засвидетелствува своята загриженостъ за положението въ Добруджа, издига гласъ на протестъ за ревизия на мирнитѣ договори и за необходимостта отъ ефикасна закрила на малцинствата.

Въ XV конгресъ на Българскитѣ добруджанци въ Добруджа, всички конгреси на Съюза „Добруджа“ сж вменявали въ дългъ на съюзното ръководство съ всички сили да ги подпомага и подкрепя. „Съюзътъ счита за своя първа длъжностъ да улеснява стопанското, културно и политическо равенство и самоопредѣление на добруджанския народъ, безъ да счита, че има право да определя формитѣ и организацията на неговата свобода“.

Въ друга резолюция, конгресътъ заявява, че освободителната борба на добруджанци е напълно неутрална отъ каквито и да е партизански или други влияния и течения, че въ основата ѝ лежи идеята за националното самосъхранение на Добруджа, за народностната ѝ принадлежностъ и политическо освобождение.

„Въ своята дейностъ, — се казва по-нататъкъ въ резолюцията, — организираната добруджанска емиграция никога не е игнорирала жизненитѣ интереси на българската държава и, макаръ въ съвкупността на своитѣ действия, да не се е ръководила отъ тѣхнитѣ повеления, все пакъ до сега тя не се е проявявала въ разрѣзъ съ настроенията, интереситѣ и бъдещето на българския народъ“. Поради тѣзи причини, въ резолюцията се казва: „Добруджанската емиграция счита добруджанското дѣло за българско и, следователно, българската държава и българския народъ трѣбва да проявяватъ повече благосклонностъ и братско участие въ страданията на онеправдана Добруджа“.

Въ своята борба Съюзътъ „Добруджа“ винаги е намиралъ подкрепата напредчишава и хуманитарна Европа, на нейнитѣ демократични и миролю-

биви институти, защото, като се бори за освобождението на добруджанските българи от установения варварски режим в Добруджа, той цели да предотврати войната, да убие чувството за реванш и да премахне установената и съществуваща несправедливост, с която единствено може да се гарантира траен и справедлив мир.

Добре разбраните ромъно-български отношения налагат по-голяма яснота. Ако неговите привърженици искрено милват за мира и разбирателството между двата народи, трябва неуморно да изграждат предпоставките на тъй много желания мир, които се заключават в народностната и национална търпимост, в установяването на един режим на демокрация, от който победената Добруджа отдавна е лишена.

Известно е, че по пътя на денационализацията и асимилацията се отива към братоубийства и войни, което означава нови страдания и мъки за изстрадалите народи. Мирът налага жертви, народите са склонни да ги дадат, правителствата, обаче, все още са плънници на старите кървави методи.

В друга една резолюция, гласувана от последния добруджански конгрес, се апелира към малцинствата на Ромъния да се обединят за съвместна борба в името на общите си цели и задачи. Тази резолюция напоследък получи по-широко тълкуване в смисъл — да се постигне такова единение и между братските емигрантски организации, в името на техните общи тежнения, защото българския враг е един и същ, облечен в тогата на културтрегер, носещ името Ромъния, Сърбия, Гърция, Турция. Неговата пъклена цел е да потиска, да изтезава, да денационализира българското племе. От тук необходимостта емигрантите да си подадат братска ръка за постигане на общата цел — самосъхранението на българското племе и утрешното освобождение на горобените български покрайнини.

Тази федерация на емигрантските организации, на която винаги са били тълкуватели добруджанските конгреси, ще намъри осъществяването си, още повече, че под сѣнката на Съюза „Отец Паисий“ тя успѣ вече да се постигне. Искам да виждам в това един символ — то става под сѣнката на Отец Паисий, който живѣ и работи за идеята на българизма.